

Мартин Канушев

БИОПОЛИТИКА И СУВЕРЕННОСТ: КЪМ ВЪПРОСА ЗА ГРАНИЦИТЕ НА ЮРИДИЧЕСКАТА РАЦИОНАЛНОСТ

Този текст има минимален залог; неговата логика се конструира около три пункта. Най-напред, проблематизиране на ключовите предпоставки, върху които се изгражда юридическата теория за суверенността. След това, анализ на централните елементи, които изграждат биополитиката като тип власт, функциониращ успоредно с дисциплинарните практики. И накрая, или по-скоро чрез взаимното оглеждане на биополитика и суверенност, един социологически опит за очертаване на границите на валидност на юридическата рационалност в съвременните общества.

Първо, кои са ключовите предпоставки, върху които се изгражда и функционира юридическият модел на суверенността. Най-напред съществува едно генерализирано условие за възможност: това е общественият договор. В класическата юридическа теория властта е разглеждана като право, което можем да притежаваме подобно на благо и което бихме могли да прехвърляме или отчуждаваме. И то, разбира се, чрез юридическо действие или чрез едно действие, основаващо право, което трябва да бъде порядъкът на споразумението. Властта е конкретна, „емпирична“, притежавана от всеки индивид власт, която той напълно или частично отстъпва, за да създаде политическа суверенност. Конституирането на политическата власт се осъществява по подобие на юридическото взаимодействие от порядъка „делегиране на права“. Налице е очевидна и конститутивна за юридическата рационалност аналогия между властта и богатата, между властта и богатството. И поради това имаме една политическа власт, която намира своя формален модел в процедурата на постоянния обмен, в строежа на циркулирането на богатата. Това е една система, която се артикулира около властта като изначално право, което е преотстъпвано като конституиращо суверенността, заедно със споразумението като матрица на политическата власт. А когато конституираната именно по този начин власт надхвърля сама себе си, следователно когато преминава извън границите на обществения договор, тя може да се превърне единствено в потисничество. Договорна власт и реално потисничество като ограничение или преминаване на въпросната граница. Юридическата рационалност се изгражда около схемата спору-

мение – потисничество, в която перманентното противопоставяне е между законно и незаконно действие при упражняването на властта, която е и може да бъде единствено право.

Второ, няма съмнение, че от средновековието насам теорията на правото играе главно ролята на фиксиране на легитимността на властта: най-важният проблем, около който се организира цялата теория на правото, е проблемът за суверенността. Твърдението, че проблемът за суверенността е централен проблем на правото в модерните общества, на практика означава, че основната функция на правния дискурс се състои в маскирането или премахването на факта на господството вътре в системата на властта. И то за да може на мястото на това напълно прикрито, но действително господство да възникнат два юридически елемента: от една страна, легитимните права на суверенността, а от друга, законовото задължение за подчинение. В крайна сметка правната система е лишаване от социалния факт на господство и от неговите неюридически следствия при упражняването на властта. Но в действителност правото е ключов инструмент за господство: то задейства и осъществява отношения, които не са отношения на суверенност, а отношения на господство. Следователно не става дума за съществения факт на глобално господство на един над другите или на една група над друга, а за многобройните форми на господство, които се упражняват вътре в обществото: следователно не суверенността в нейния единен и завършен строеж, а множеството реални подчинености, които функционират в социалното тяло. В действителност правната система и юридическата сфера са постоянен проводник на отношения на господство, както казва Мишел Фуко, на „полиморфни методи на подчинение“. В тази перспектива трябва да разбираме правото не като легитимност, която трябва да бъде фиксирана, а от гледна точка на процедурите на подчинение, задействани в и от него. Въпросът е да бъде избегнат този централен проблем на суверенността и на подчинението на индивидите и на негово място да се покаже проблемът на господството и подчиняването. Не трябва да насочваме анализа на властта от страната на юридическата система на суверенността, на държавните апарати, на големите идеологии, а трябва да го насочим от страната на господството, на формите на подчинение, на практическите доминации. Което означава да изследваме отношенията на власт извън сферата, ограничена или затворена от юридическата суверенност, и да ги анализираме на основата на методите на господство.

Трето, но заедно с това е налице един неотменим исторически факт: юридическата теория за суверенността, която датира от средновековието и от реактивирането на римското право; тя се е конституирала около проблема за монархията и за монарха. Както показва Мишел Фуко от историческа гледна точка юридическата теория за суверенността е изиграла четири важни роли. Най-напред тя се е позовавала на един социален механизъм на реална власт, каквото е било устройството на феодалната монархия. След това тя е послужила като инструмент и като оправдание за конституирането на

най-важните административни монархии. На трето място, през XVI и XVII век юридическата теория за суверенността е била циркулирало в различните сфери оръжие, което е било използвано или за да ограничава, или за да укрепва кралската власт; тя е била основният инструмент в политическата и теоретична борба около властовите системи през тези два века. И накрая, през XVIII век, откриваме юридическата теория за суверенността в една четвърта роля; в този момент, в противовес на административните, авторитарни или абсолютни монархии, става дума за създаване на алтернативен модел, моделът на парламентарните демокрации. Ако проследим исторически тези четири роли, ще забележим, че докато е съществувало обществото от феодален тип, проблемите, които е обяснявала юридическата теория за суверенността, действително са покривали общата механика на властта, начина, по който тя се упражнявала, като се започне от най-високите и се стигне до най-ниските равнища. С други думи, отношението на суверенност, независимо дали е разбирано в тесния или в широкия смисъл на понятието, всъщност е покривало отгоре до долу социалното тяло именно като едно цяло. И наистина е било възможно начинът на упражняване на властта да бъде артикулиран като юридическо отношение суверен – подчинен.

Четвърто, през XVII и XVIII век постепенно възниква един важен феномен: появата на една нова властова технология, която има твърде специфични процедури, съвършено нови инструменти, много различен инструментариум и която е несъвместима с отношенията на суверенност. Тази нова властова механика се отнася до телата и до онова, което те вършат, а не до земята и нейния продукт. Това е властови механизъм, който дава възможност да се извличат по-скоро време и труд, отколкото блага и богатство. Това е тип власт, която се упражнява непрекъснато чрез надзор, а не прекъснато, посредством система на хронични задължения. Тя предполага стегната мрежа от материални принуди, а не физическо съществуване на суверен. И дефинира нова властова структура, чийто принцип се състои в това, че подчинените сили трябва да нарастват и едновременно с това да нараства силата и ефикасността на онова, което ги подчинява. Следователно този тип власт се противопоставя точно, пункт по пункт, на властовата механика, която юридическата теория за суверенността описва и обяснява. Защото тази теория е свързана с една властова форма, която се упражнява много повече върху земята и нейните продукти, отколкото върху телата и върху онова, което те извършват. Тази теория се отнася до присвояването от страна на властта не на времето и труда, а на благата и на богатството. Именно тя дава възможност да се кодифицират с юридически термини прекъснати и хронични задължения, а не да се кодира непрекъснатият надзор; това е теория, която дава възможност да се основе властта около и въз основа на физическото съществуване на суверена, а не от постоянни системи на наблюдение. Юридическата теория за суверенността е онзи централен елемент, благодарение на който абсолютната власт може да бъде основана в абсолютния разход на власт, а не властта да бъде изчислявана с минимум

разход и максимум ефективност. Този нов тип власт, която следователно не подлежи на артикулиране с термините на суверенността, според Мишел Фуко, е една от най-важните инвенции на буржоазното общество. Тя е един от основните инструменти за създаване на индустриалния капитализъм и на корелативната му социална организация. Разбира се, че тази несuverенна власт, абсолютно чужда на формата на суверенността и подчинението, е дисциплинаренната власт. Власт, неподлежаща на правно описание и обяснение, на легитимно оправдание с термините на юридическата теория за суверенността, радикално разнородна, която според правилата на историята и обществото би трябвало да доведе до изчезване на самата юридическа теория на суверенността.

Пето, социологическият въпрос е: защо теорията за суверенността не само е продължила да съществува като идеология на модерното право през последните двеста години, но е продължила заедно с това да организира и юридическите кодекси, които Европа е създала през XIX и XX век? Защо теорията за суверенността продължава да съществува именно като идеология на модерното право и като организиращ принцип на юридическите кодекси, в крайна сметка, на цялото съвременно (конституционно) законодателство? За това съществуват минимум две причини. От една страна, теорията за суверенността през XVIII и XIX век е била постоянен инструмент за критика срещу монархията и срещу всички препятствия, които са могли да бъдат издигнати пред развитието на дисциплинаренните практики. Но от друга страна, благодарение на тази теория и на организирането на центриран върху нея юридически кодекс е станало възможно върху механизмите на дисциплината да се насложи правна система, която да маскира нейните методи на господство и да гарантира на всеки, че чрез суверенността на държавата той ще упражнява своите собствени суверенни права. С други думи, юридическите системи, както теориите, така и кодексите, са дали възможност за демократизиране на суверенността, за организиране на модерното право, артикулирано върху колективната суверенност, когато, доколкото и защото това демократизиране на суверенността се е оказало силно натоварено от механизмите на дисциплинаренната принуда. Трябва да се подчертае, че след като е било необходимо дисциплинаренните принуди да бъдат упражнявани като методи на господство и едновременно с това да бъдат прикривани като действително упражняване на властта, наистина е трябвало теорията за суверенността да бъде предоставена на юридическия апарат и да бъде реактивирана от юридическите кодекси.

И така, от XIX век насам имаме кодифицирано законодателство, публичен дискурс, институционална организация на модерното право, артикулирани около принципа на суверенността на социалното тяло и на делегирането от страна на всеки индивид на неговата суверенност в ръцете на държавата; но в същото време имаме една непрекъсната мрежа от дисциплинарни принуди, която осигурява вътрешната свързаност на същото това социално тяло. Но мрежата в никакъв случай не може да бъде кодирана в право, което

при все това е нейно необходимо допълнение. „Правото на суверенността е механика на дисциплината“, казва Мишел Фуко: именно между тези две граници действително се упражнява властта. Но тези две граници са толкова точни и толкова разнородни, че никога не можем да сведем едната върху другата. В модерните общества властта се упражнява чрез, въз основа и вътре в самото „съвместно“ действие на тази разнородност между публичното право на суверенността и полиморфната механика на дисциплината. Но това не означава, че имаме, от една страна, многословна и експлицитна правна система, каквато е системата на суверенността, а от друга, безмълвни дисциплини, действащи в дълбочина и конституиращи механиката на властта. Както е известно, дисциплините имат свой собствен дискурс, който не може да бъде и не е дискурс на правото. Дискурсът на дисциплината е чужд на дискурса на закона; той е принципно чужд на дискурса на правилото като легитимно следствие от суверенната воля. Дисциплините носят в себе си дискурс, който е дискурс на правилото: но не на произтичащото от суверенността юридическо правило, а дискурс на естественото правило, което е нормата. В действителност суверенността и дисциплината, правото на суверенността и дисциплинарни практики са две конститутивни части на властовите механизми в модерните общества.

Но заедно с това трябва да бъде подчертано, че юридическият модел на суверенността не е приспособен за конкретен анализ на практическото многообразие от властови отношения. На първо място, защото теорията за суверенността задължително се стреми да конституира онова, което може да бъде наречено затворен цикъл, цикъла между субекта и субекта, да покаже по какъв начин един субект – възприеман като индивид, по природа надарен с права и способности – може и трябва да се превърне в субект, но вече разбиран като подчинен в едно властово отношение. Суверенността е теорията, която по необходимост върви от субекта към субекта, която установява политическото отношение между два субекта. Така кръгът се оказва затворен: изходна и крайна точка е юридическият субект.

На второ място, теорията за суверенността си представя изначално многообразие от власти, които не са такива в политическия смисъл на думата, а са способности, възможности, сили. И тя може да ги конституира като политически власти само при условие, че междувременно е установила между способностите и властите ненакърним момент на основополагащо единство, каквото е единството на властта. Няма съществено значение дали това единство на властта ще придобие облика на монарх или формата на държава; именно от него ще произтекат различните властови институции. Многообразието от власти, възприемани като политически, може да бъде установено и да функционира само на основата на единството на властта, конструирано от теорията на суверенността.

На трето място, теорията за суверенността показва по какъв начин може да бъде конституирана власт не точно съобразно закона, а съобразно една определена основна легитимност, по-основна от всички закони, която

е нещо като всеобщ закон на всички закони и може да даде възможност на различните закони да функционират като закони. С други думи, теорията на суверенността е цикълът от субекта към субекта, цикълът на властта и на властите, цикълът на легитимността и на закона. Тя имплицитно предполага конституиран субект и отношението към субекта; тя се стреми да установи основното единство на властта и винаги се разгръща в предварителния елемент на закона. Следователно, както показва Мишел Фуко, имаме една тройна изначалност: тази на субекта, който трябва да бъде подчинен; тази на единството на властта, която трябва да бъде основана; тази на легитимността, която трябва да бъде спазвана. Субект, единство и закон: ето какви са елементите, между които функционира юридическата теория на суверенността, която едновременно ги предполага и ги основава в социалното тяло.

Но въпросното тройно предварително условие на субекта, единството и закона, което конституира принципа на суверенността, подменя действителните отношения на господство. И поради това е необходимо да променим гледната точка и вместо да изхождаме от субекта (или от субектите) и от неговите елементи, които да са условия за възможност на отношението на суверенност, би трябвало да тръгнем от реалното властово отношение в неговата фактичност; следователно да проследим по какъв начин самото то детерминира елементите, към които се отнася. Не трябва да питаме субектите как, защо, в името на какво право приемат да бъдат подчинени, а да покажем по какъв начин отношенията на подчинение произвеждат субекти. Трябва да анализираме отношенията на господство в тяхната множественост, в тяхното различие, в тяхната специфичност и в тяхната обратимост; да не търсим един вид суверенност, източник на всички власти, а да покажем по какъв начин различните отношения на господство се опират едно на друго, отпращат едно към друго, укрепват се взаимно, като се съсредоточават или взаимно се отричат, като се стремят да се унищожат. Да изследваме действителните отношения на господство, а не източника на суверенност означава да не се опитваме да ги разглеждаме в тяхната основна легитимност, а да се опитаме да намерим техническите инструменти, които дават възможност за тяхното съществуване. Накратко, не трябва да приемаме тройното предварително условие на закона, единството и субекта – превръщащо суверенността в източник на властта и в основа на институциите, – а да възприемем тройната гледна точка на методите на господство, на тяхната разнородност и на техните следствия, които ги превръщат в основа на властовите отношения; един анализ на произвеждане на субектите, а не на генезиса на суверена.

Нека сега да обърнем перспективата и да проблематизираме юридическата теория за суверенността през призмата не на дисциплинарната практика, а на биополитическата технология. Както е известно, Мишел Фуко дефинира суверенната власт преди всичко чрез правото над живота и смъртта. В класическата епоха обаче това суверенно право съществува в значи-

телно смекчена форма: не като безусловно упражнявано от страна на суверена спрямо неговите поданици, а като действащо единствено в случаите, когато е застрашено самото негово съществуване. Така разбирано, правото над живота и смъртта вече не е абсолютно едностранна привилегия: то е обусловено от необходимостта за защита на суверена и на неговия собствен живот. Въпреки историческите различия както суверенното право над живота и смъртта в тази относителна и смекчена форма, така и в своята древна и абсолютна форма, е едно несиметрично право. При него суверенът упражнява своето право върху живота единствено използвайки правото си да умъртвява или въздържайки се от неговото използване; той показва своята суверенна власт върху живота единствено чрез смъртта, която е в състояние да предизвика. Правото, което се формулира като право над „живота и смъртта“, в действителност е правото да накараш някого да умре или да го оставиш да живее.

Следователно правото върху живота и върху смъртта е основен атрибут на класическата юридическа теория за суверенността. Но правото върху живота и върху смъртта е особено право, дори на теоретично равнище; наистина, какво значи да имаш право върху живота и смъртта? В известен смисъл твърдението, че суверенът има право върху живота и смъртта означава всъщност, че той може да направи така, че някой да умре, и да остави някой да живее; във всеки случай, че животът и смъртта не са от онези природни, естествени, непосредствени, в известен смисъл начални или радикални феномени, които изпадат извън сферата на политическата власт. Ако доведем въпросното твърдение до теоретичен парадокс, това ще означава всъщност, че по отношение на суверенната власт субектът няма пълното право нито да бъде жив, нито да бъде мъртъв. От гледна точка на живота и на смъртта той е неутрален и само от гледна точка на суверена субектът има право да бъде жив или евентуално има право да бъде мъртъв. Във всеки случай един факт е абсолютно сигурен: животът и смъртта на субектите се превръщат в право само вследствие на суверенната воля. Ето такъв е теоретичният парадокс, който трябва да бъде допълнен от нещо като практическо неравновесие. Какво означава всъщност правото върху живота и смъртта? Разбира се, не че суверенът може да накара някого да живее, така както може да го накара да умре. Правото върху живота и смъртта е упражнявано единствено неуравновесено и винаги откъм страната на смъртта. Въздействието на суверенната власт върху живота се упражнява едва от момента, в който суверенът може да убива. В крайна сметка именно правото да убива наистина съдържа в себе си самата същност на това право върху живота и смъртта: именно в момента, когато суверенът може да убива, той упражнява своето право върху живота. Така че няма реална симетрия в това право върху живота и смъртта. Това не е правото да убиваш или да оставяш някого жив. Това не е и правото да оставяш на някого живота и да го оставяш да умре. Това е правото да убиваш или да оставяш на някого живота. Което внася очевидна асиметрия между живота и смъртта.

Мишел Фуко показва, че една от най-масовите трансформации на политическото право през XIX век се състои, да не кажем точно в замяна, но в допълнение на това древно суверенно право – да убиваш или да оставяш на някого живота – с едно ново право, което няма да заличи предишното, а ще проникне в него, ще го пронизва, ще го модифицира и ще бъде точно обратното право или по-скоро власт: властта да караш хората да живеят и да ги оставяш да умират. Суверенното право е следователно правото да предизвикваш смъртта и да оставяш нечий живот. А това ново право, което се установява, е правото да предизвикваш живот и да оставяш някого на смъртта. Разбира се, тази трансформация не се е извършила отведнъж, а постепенно и с усилия; юридическата рационалност логически достига един епистемологичен праг, който исторически можем да проследим в теорията на правото. В нея още през XVII и най-вече през XVIII век категорично се поставя този въпрос за правото върху живота и смъртта. Юристите сега питат: когато се сключва споразумение на равнището на обществения договор, т.е. когато индивидите се събират, за да конституират суверена, за да делегират на един суверен абсолютната власт над тях, защо те правят това? И отговарят: те правят това, защото са принудени от опасността или от нуждата. Следователно те конституират суверен, за да могат да живеят. Може ли именно в този смисъл животът наистина да влиза в правата на суверена? Нали правото на суверена се основава всъщност от живота и може ли суверенът наистина да изисква от своите поданици правото да упражнява над тях властта върху живота и смъртта, т.е. чисто и просто властта да ги убива? Нима животът не трябва да бъде извън обществения договор, доколкото именно той е бил първото, началното и фундаменталното основание за споразумението? Всичко това е спор в областта на политическата философия, който показва по какъв начин въпросът за живота вече се проблематизира в сферата на политическата мисъл и в анализа на политическата власт.

И така, от класическия век насам е налице един процес на постепенно обръщане на действието на властовите механизми: от този момент правото над смъртта се измества или най-малкото се опира върху изискванията на една управляваща живота власт. Смъртта, която през класическия век се основава върху правото на суверена да се защитава или да изисква да го защитават, сега се появява като обратната страна на правото на модерното общество да осигурява, да поддържа, да развива своя живот. В резултат от това властта над смъртта вече се представя като допълнение на една нова власт, която позитивно се упражнява върху живота, която го управлява чрез прецизен контрол и цялостно регулиране.

Историята на наказателните системи в световен мащаб през последните два века и половина свидетелства за ускореното разгръщане на този социален процес. Може ли да обясним отмяната на смъртното наказание в повечето „цивилизовани“ страни, но не като следствие от нови философски рефлексии, политически теории или юридически доктрини, а единствено в резултат на трансформациите във властовите технологии? Защо от момента,

в който властта има за функция да управлява цялостно живота, неговото прилагане става все по-трудно и изисква все повече научни и граждански аргументи? Как е възможно една власт да бъде упражнявана, да става най-видима, когато предизвиква смъртта, ако главната ѝ роля е да осигурява живота, като поддържа ред в него? Очевидно смъртното наказание вече е станало социално невъзможно, защото за подобен тип власт всеки път, когато осъждаш някого на смърт, означава да предизвикваш публичен скандал; смъртната присъда сега е „отвъд“ законното право да наказваш, едновременно негова граница и противоположност. Оттук и факта, понякога толкова трудно разбираем, че през втората половина на XX век доживотният затвор се е превърнал в единствената възможна наказателна алтернатива; с тази важна замяна дори юридическата рационалност показва, че е обърната именно към живота на престъпника, а не към неговата смърт. Колкото до запазването на смъртното наказание в редица „прогресивни“ страни по света, то това се случва единствено чрез изместване на правната аргументация. Тази промяна е значима, защото като доказателство за виновност юристите все по-често посочват не тежестта или интензитета на дадено престъпление, а потенциалната опасност на престъпника, възможността за рецидив и необходимостта от защита на обществото.

По-общият процес, за който свидетелства премахването на смъртното наказание, е процесът на прогресивно дисквалифициране на смъртта, към който често се връщат социолозите и историците. На всички е известно, че голямото публично ритуализиране на смъртта е изчезнало или във всеки случай се е заличавало постепенно от края на XVIII век до наши дни. Така че днес смъртта – преставайки да бъде една от бляскавите церемонии, в които са вземали участие индивидите, семейството, групата, едва ли не цялото общество – се е превърнала, напротив, в нещо, което се скрива; тя се е превърнала в най-личното нещо. Причината, поради която смъртта се е превърнала в нещо скривано, не е в резултат от изместване на страха или от модифициране на репресията; тя е в трансформирането на властовите механизми. Онова, което навремето (и то до края на XVIII век) е придавало блясък на смъртта, онова, което ѝ е налагало високо ритуализиране, е бил фактът, че тя е проява на преминаването от една власт към друга власт. Смъртта е била моментът, в който човекът преминавал от властта на земния суверен към властта на суверена в отвъдното. Преминавало се от една съдебна инстанция към друга съдебна инстанция, преминавало се от правото върху живота и смъртта към правото на вечен живот или вечно осъждане. Смъртта е била и предаване на властта на умиращия, власт, която е била предавана на оставащите да живеят: последни думи, последни напътствия, последна воля, завещание.

Но сега, когато властта все по-малко е правото да предизвикваш смърт и все повече правото да се намесваш за продължаване на живота и за намеса върху начина и условията на живот, следователно от момента, в който властта се намесва преди всичко на това равнище, за да подобрява живота, за да

контролира неговите нещастни случаи, неговите случайности, недостатъци, отведнъж смъртта като край на живота очевидно се превръща в край, граница на властта. Тя се намира от външната страна по отношение на властта: тя е онова нещо, което излиза извън нейното влияние и над което властта ще има само общо, глобално, статистическо влияние. Властта има влияние не върху смъртта, а върху смъртността. В този смисъл напълно нормално е постепенно смъртта да премине от страната на личните и на най-интимните неща. Докато при суверенното право смъртта е била моментът, в който най-очевидна е ставала абсолютната власт на суверена, сега напротив, смъртта ще бъде моментът, в който индивидът се изплъзва от властта, връща се към самия себе си и се укрива в най-интимната част на своята личност. Властта вече няма власт над смъртта; властта не се интересува от смъртта.

“Би могло да се каже, че старото право да *накараш* някого да умре или да го оставиш да живее било заменено от властта да *накараш* някого да живее или да го *изпратиш* на смърт“ (Фуко, 1993, с. 186). Следователно процесът на социално дисквалифициране на смъртта има за своя изходна точка на историческия праг на модерността постоянния стремеж на властовите технологии да я изключат от своето поле на действие. Изобщо не става дума за някакво вътрешно изместване или за цялостна трансформация на общественото съзнание за смъртта, още по-малко за възникването на някаква фундаментална тревога на нивото на масовите нагласи, която би я правила непоносима за съвременните общества. Напълно естествено е, след като новата форма на власт има за свой основен обект живота по протежение на цялото му развитие, смъртта постепенно да се превърне в нейна външна граница и следователно в най-личната точка на човешкото съществуване.

В този пункт специално бих желал да се позова на Емил Дюркейм, за да докажа, че не случайно самоубийството през целия XIX век се превърнало в един от типовете поведение, първи навлезли в полето на социологическата рефлексия. Както е известно, преди този исторически период, то е било смятано за престъпление, защото представлявало своеобразен начин да се узурпира правото над смъртта, което суверенът единствен можел да упражнява. От този момент нататък, по външните граници и вътрешните пролуки на властта, упражнявана върху живота, самоубийството подготвило появата на индивидуалното и лично право на смърт. Както показва Емил Дюркейм, то представлява едновременно еволюционен и статистически феномен: в едно общество за патологични биха се смятали онези социални факти, които, отдалечавайки се от средното ниво, бележат преминатите етапи на една предишна еволюция или оповестяват предстоящи фази на тепърва започващо развитие. „Ако подходда да наречем среден тип онова схематично същество, каквото би представлявал човек, събирайки в едно и също цяло, в нещо като абстрактна универсалност най-често срещаните черти на вида, то би могло да се каже, че всяко отдалечаване от този еталон на здравето е болестен феномен“ (Дюркейм, 1998, с. 27). И той допълва тази статистическа гледна точка с една еволюционна перспектива: „Един социален факт може

да бъде наречен нормален за определено общество единствено по отношение на една също така определена фаза на неговото развитие“ (Дюркейм, 2002, с. 19). Следователно самоубийството като социален факт притежава двоен модус на съществуване: негативен и вероятностен аспект. Негативен, тъй като е определено по отношение на една норма и тъй като цялата същност на патологичното се състои в степента на отдалеченост от нея: самоубийството ще бъде маргинално по природата си и девиантно спрямо една култура дотолкова, доколкото то представлява поведение, което не се интегрира в нея. Вероятностен аспект, тъй като социалното съдържание на самоубийството е определено чрез онези сами по себе си противоположни възможности, които се проявяват в него: това е статистическата вероятност на едно постепенно отдалечаване от средната величина. Следователно в този функционален социологически анализ самоубийството заема ключово място сред вероятностите, които служат за външна граница на културната реалност на една социална група или на един тип общество. Желанието да умреш, понякога толкова неразбираемо и при все това непрекъснато срещащо се, така постоянстващо в проявите си, следователно почти необяснимо чрез индивидуални особености или изолирани случаи е едно от първите пропусквания на модерното общество, в което политическата власт вече си била поставила за задача да управлява живота.

Да обобщим: към края на XVIII век се е формирал вторият полюс на властта върху живота, „който е центриран върху тялото-вид, върху тялото като проникнато от механиката на живота и служещо за опора на биологичните процеси: размножаването, ражданията и смъртността, здравното равнище, продължителността на живота, дълголетието, заедно с всички условия, които биха могли да му повлияят; заемането с тях се осъществява чрез цяла поредица от интервенции и форми на *регулиращ контрол: биополитика на населението*“ (Фуко, 1993, с. 187). Следователно понятието биополитика има за референтна рамка именно човешкия живот като интегриран от властовите технологии, чиито знаниеви механизми си поставят за цел неговото преобразуване. Но тази регулираща власт не е адресирана към човека-тяло: обект и инструмент на нормализиращите практики на дисциплините, а към живия човек, към човека като живо същество, към човека като човешки вид. За какво в действителност става дума в тази несuverенна власт, кои са ключовите сфери на биополитическа намеса, кои са основните инструменти, използвани от биовластта?

Най-напред, биополитиката има за цел да регулира съвкупността от процеси, които са свързани със състоянието на начина на възпроизводство на дадено население: съотношението между ражданията и смъртните случаи, процентът на възпроизвеждането, нивото на раждаемостта и на смъртността на това население. В края на XVIII век именно процесите на раждаемост, на смъртност, на продължителност на живота се превръщат в първите цели на биополитическото знание и първите цели на регулиращия контрол. Никак не е случайно, че именно в този период е задействано статистическото

измерване на подобни глобални феномени по време на първите демографски проучвания. От друга страна, вече е налице и постоянно наблюдение на спонтанните или съгласуваните в различна степен методи, задействани сред населението, що се отнасят до раждаемостта; с една дума, властови опит за цялостно улавяне на феномените на контрол над раждаемостта. Това е и първоначалното маркиране на политика на раждаемостта или във всеки случай, поредица от управленски схеми на намеса в глобалните феномени на раждаемостта. В тях винаги присъства и проблемът на смъртността, но в ново социално измерение; не чисто и просто на равнището на епидемиите, опасността от които е била фиксирана от политическата власт още от началото на средновековието. Не става дума за епидемиите, които откън връхлитат и подчиняват една маса от хора, а за онова, което Мишел Фуко нарича „ендемии“, т.е. формата, естеството, обхватът, продължителността, интензивността на преобладаващите сред едно население болести. Става дума за болестта като феномен на населението: „вече не като смърт, която се спуска брутално над живота – това е епидемията – а като постоянна смърт, която се вмъква в живота, постоянно го разяжда, скъсява го и го отслабва“ (Фуко, 2003, с. 275). На свой ред това води до социално реорганизиране на медицината. В този момент тя ще започне да функционира като публична хигиена: постепенно ще бъдат изградени органи за координиране на медицинските грижи, както и ще се провеждат публични кампании за обучение по хигиена и за медикализиране на населението. И така, първата голяма сфера на биополитиката е регулиращата намеса спрямо проблемите на възпроизводство, на раждаемостта и на смъртността.

Второто поле на биополитическа намеса може да бъде определено като сферата на „житейската неспособност“. Тук става дума за цялата съвкупност от феномени, някои универсални, други случайни, но които макар и с различен произход и причини, водят до аналогични последици на житейска неспособност, на извеждане от обращение на индивидите, на неутрализирането им спрямо активния начин на живот. От началото на XIX век това ще бъде най-вече твърде важният проблем за старостта, следователно за индивида, който изпада извън сферата на способността, на дейността, на труда. От друга страна, в това поле на намеса ще бъдат включени различните нещастни случаи, професионални злополуки, житейски аномалии. Именно спрямо тези донякъде универсални, донякъде случайни феномени, организирането на биополитиката ще създаде не само институции за социална помощ, но и много по-ефективни технологии за регулиращ контрол. Заедно с това ще бъдат установени по-рационални механизми за осигуряване и подпомагане, за индивидуално и колективно спестяване, за цялостна сигурност на дадено население.

Третата, последната сфера, която биополитиката започва да регулира от края на XVIII век, са отношенията между човешките същества като вид, следователно в качеството им на живи същества, спрямо и в средата на тяхното съществуване. Тук става дума най-вече за преките следствия и дългосрочни-

те ефекти върху начина на живот от страна на географската, климатичната, хидрографската среда. Както и проблемът за тази среда, доколкото това не е естествена среда и доколкото тя има обратно влияние върху населението; една изкуствена, създадена от самия човешки род среда. Това ще бъде главно проблемът за града, за неговото устройство, за неговата инфраструктура и комуникации, но също така и проблемите за начина на живот в града, за опасностите, които крие градската среда, за това, какво представлява и от какво е застрашен градският човек.

Да обобщим: именно от проблемите на възпроизводството, от раждаемостта, от смъртността, от различните биологични недостатъци и житейски неспособности, от преките следствия и дългосрочните ефекти на средата, от всички тези феномени биополитиката ще събира своето знание и ще дефинира сферата на своята власт. Но за да бъдат оформени въпросните референтни полета на биополитическа намеса е необходимо възникването на няколко важни предпоставки, които в действителност представляват условията за възможност на този регулиращ контрол.

Най-напред е необходима появата на един принципно нов елемент, непознат до този исторически период, както за теорията на суверенността, така и за дисциплинарната практика. Защото каквото и да твърдим, в крайна сметка теорията на суверенността познава само индивида и обществото: сключващият споразумения индивид и социалното тяло, конституирано от доброволното или имплицитното споразумение на автономните граждани. Докато дисциплините имат практическа работа с индивида и с усилване на полезните способности на неговото тяло. При тази властова технология обект на намеса не е обществото или социалното тяло, дефинирано от юристите; но това вече не е и индивидът-тяло, референтно поле на дисциплините. Тук става дума за нещо различно, за едно многочислено тяло, което е определено от понятието население и което бързо се е превърнало в изследователски обект на статистиката и демографията. Следователно биополитиката се отнася до населението като политически и като научен проблем, като биологически проблем и като проблем на властта; аналитичен обект, който притежава своя особена реалност на съществуване и е подчинен на свои собствени закономерности; следователно, който е принципно несводим до индивида и обществото и който е невъзможно да бъде обяснен чрез теорията на суверенността.

Втората ключова предпоставка се намира извън самата историческа поява на елемента население. При нея става дума за самата същност, за самото естество на социалните феномени, които изграждат корпуса на биополитическото знание. Защото преди всичко това са колективни феномени, възникващи със своите икономически и политически следствия, които стават перманентни единствено на равнището на масата от хора. От друга страна, ако ги разглеждаме индивидуално, те наистина са случайни и непредвидими феномени, но на колективно равнище показват общи характеристики, константни величини, изоморфни закономерности, които е възможно да

бъдат установени. И накрая, това са феномени, които протичат главно във времетраенето и трябва да бъдат разглеждани в определени граници на продължително в някаква степен време; накратко, това са серийни феномени. Следователно биополитиката е насочена именно към случайните събития, които протичат сред населението, взети в тяхната продължителност. Въпреки че тези събития са случайни, те постоянстват във времето и оформят тенденции, които могат да бъдат предвидени.

Третата предпоставка се отнася до характерната особеност на средствата и техниките за биополитическа намеса. Инструментите на тази властова технология имат известен брой функции, които са силно отличаващи се, дори противоположни, на функциите на дисциплинарни практики. В механизмите, създадени от биополитиката, на първо място има цялостни предвиждания, статистически оценки, глобални мерки; трябва не само да се модифицира даден специфичен проблем, касаещ здравето или хигиената на дадено население, а да се извършва властова намеса на равнището на детерминиране на тези общи феномени, на нивото на глобалното, което характеризира тези феномени. „Ще трябва да се модифицира, за да се намали смъртността; ще трябва да се увеличи продължителността на живота; ще трябва да се стимулира раждаемостта. И най-вече трябва да се създадат регулиращи механизми, които да могат да фиксират равновесие в това глобално население в неговата случайна сфера, да поддържат средно положение, да създадат нещо като хомеостаза, да осигурят компенсации; с една дума, да се въведат механизми за сигурност около тази случайност, присъща на население от живи същества, да се оптимизира, ако щете, състоянието на живот“ (Фуко, 2003, с. 278). За разлика от дисциплинарни механизми тук чрез глобални механизми трябва да бъдат постигнати състояния на равновесие, на балансирано съществуване, на пропорционалност и съответствие; с една дума, да се отчитат биологичните процеси на човека-вид и да се осигурява не тяхната дисциплина, а тяхното регулиране. Тази технология е центрирана върху живота, а не върху тялото; технология, групираща масовите следствия, присъщи за дадено население; стремяща се да контролира серията от случайни събития, които могат да се случат в една жива маса от човешки същества; технология, която се стреми да контролира и евентуално да модифицира тяхната вероятност, във всеки случай да компенсира техните следствия. Това е технология, която посредством глобалното равновесие се стреми към хомеостаза на населението, всякакви отклонения, от която трябва да бъдат минимизирани; към тотална сигурност на целостта на масата от човешки същества по отношение на нейните вътрешни опасности. Накратко, технология на приучаване, различна от технологията на сигурността; дисциплинарна технология, която се отличава от технологията на регулирането; технология, която и в двата случая е наистина технология на тялото, но в единия случай става дума за технология, при която тялото е индивидуализирано като организъм, надарен със способности, а в другия случай за технология, при която телата са наново ситуирани в цялостните биологични

процеси. При тези обстоятелства става ясно защо и как техническо знание като медицината ще се превърне в ключов елемент, чието значение ще бъде огромно поради връзката, която установява между научното овладяване на биологичните и на органичните процеси, т.е. на населението и на тялото. От друга страна, още в края на XVIII век можем да видим първите прояви, първите усилия на медицината да се трансформира в политически метод за намеса, със свои присъщи властови ефекти; няма съмнение, че в рамките на биополитиката, в рамките на нейните полета на намеса, съвременната медицина е една от основните регулиращи технологии. Медицината е знание-власт, обърнато едновременно към тялото и към населението, към функциите на организма и към биологичните процеси; следователно то притежава както дисциплинарни следствия, така и биополитически следствия.

Но кой е онзи общ елемент, който представлява свързващото звено между дисциплинарна и биополитическа власт? Отговорът е почти очевиден: това е Нормата, разбрана в три измерения: или като минимален праг, или като средна величина, или като оптимално равнище; нормата, която вътре в себе си носи потенциал за възможни отклонения. Следователно дискурсът на биополитиката е чужд на дискурса на закона; той е несъвместим с дискурса на правилото като легитимно следствие от суверенната воля. Биополитиките и дисциплините носят в себе си дискурс, който е дискурс на правилото: но не на произтичащото на суверенността юридическо правило, а дискурс на естественото правило, което е нормата. Нормата е онзи елемент, който постоянно циркулира от дисциплинарното към регулиращото (както, разбира се, и обратно) и който е прилаган по един и същ начин към тялото и към населението, без значение дали в единия случай става дума за правила на поведение и социална адаптивност, а в другия – за статистически и демографски показатели по отношение на раждаемостта или във връзка със смъртността. От една страна, нормата е този елемент, който дава възможност да бъде контролиран едновременно дисциплинарният ред на полезните способности на тялото и политическият ред от случайни събития на биологичната множественост. От друга страна, тя прави възможно да се фиксират всички отклонения; да се разграничат минимални прагове и регресии в развитието; да се определят средни величини на равновесие и на съответствие; да се постулират оптимални равнища, които трябва да бъдат достигнати; и най-накрая, да бъде очертано най-голямото от всички различия, външната граница, от която започва полето на „патологичното съществуване“. Именно тук технологиите на дисциплината и технологиите на регулирането се пресичат под формата на координатна система, за да покрият цялото пространство на „отклоняващото се“ от органичната до биологичната реалност, от тялото до населението. И поради тази причина най-важният политически въпрос на съвременните общества не е въпросът за юридическото съществуване на суверенността, а за биологичното съществуване на населението.

ЛИТЕРАТУРА

- Агамбен, Дж. (2004) *Ното Sacer*. София: Критика и Хуманизъм.
- Арендт, Х. (1997) *Човешката ситуация*. София: Критика и Хуманизъм.
- Дельоз, Ж., Ф. Гатари (2004) *Анти-Един: Капитализъм и шизофрения*. София: Критика и Хуманизъм.
- Дюркейм, Е. (1999) *Самоубийството. Социологическо изследване*. София: Женифер – Хикс.
- Дюркейм, Е. (2002) *За разделението на общественения труд*. София: СОНМ.
- Дуоркин, Р. (2003) *Да се отнасяме към правата сериозно*. София: Критика и Хуманизъм.
- Фуко, М. (1993) *История на сексуалността. Волята за знание*. Плевен: Евразия Абагар.
- Фуко, М. (1998) *Надзор и наказание. Раждането на затвора*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Фуко, М. (2003) *Трябва да защитаваме обществото. Цикъл лекции в Колеж дьо Франс, 1975-1976*. София: ЛИК.
- Agamben, G. (2005) *State of exception*. Chicago: University of Chicago Press.
- Arendt, H. (1961) *Between past and future: six exercises in political thought*. New York: Meridian.
- Benhabib, S. (2003) *The reluctant modernism of Hannah Arendt*. Cambridge: Rowman & Littlefield Publishers.
- Donnelly, J. (2002) *Universal human rights in theory and practice*. New York: Cornell University Press.
- Durkheim, E. (1998) *Les Regles de la methode sociologique*. Paris: Flammarion.
- Foucault, M. (1980) *Power/Knowledge: selected interviews and other writings, 1972-1977*. Oxford: Pantheon.
- Foucault, M. (1988) *Politics, philosophy, culture: interviews and other writings, 1977-1984*. London: Routledge.
- Habermas, J. (1998) *Between facts and norms: contributions to a discourse theory of law and democracy*. Cambridge: MIT Press.
- Habermas, J. (2000) *The inclusion of the other: studies in political theory*. Cambridge: MIT Press.